

6. Ikenbeny J. America's Imperial Ambition // Foreign Affairs. – 2002. – Sept.-Oct. – P.47.
7. Kanval G. The New World Order: An Appraisal-1 // Strategic Analysis. – June 2004.
8. Kaufman S. Approaches to Global Politics in the Twenty-First Century. – A Review Essay // International Studies Review. – Summer 2000.
9. Russell J. Where the Elite Preens Itself // New Statesman, – 2002. – 28 Jan.
10. Sloan Jr. A. P. My Years with General Motors / J.Sloan. – N.Y.,- 1991.
11. Sorrel M. Branding the New Era // Foreign Policy. – Summer 2002.
12. Stiglitz J. Whither Reform? Ten Years of the Transition. World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics. – Washington, D.C., – 28-30 April, – 1999.
13. Stiglitz J., Greenwald V. Towards a New Paradigm In Monetary Economics.- Cambridge, – 2002.
14. Afoncev S.A. Problema global'nogo upravlenija mirohoz'jajstvennoj sistemoj: Teoreticheskie aspekty // Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. – 2001. -№5.
15. Bauman 3. Globalizacija. Posledstviya dlja chelovechestva i obshhestva / Z.Bauman.- M., – 2004.
16. Bauman 3. Individualizirovannoe obshhestvo / Z.Bauman. – M., – 2002.
17. Bzhezinskij 3. Vybor. Global'noe gospodstvo ili global'noe liderstvo / Z.Bzhezinskij. – M., – 2004.
18. Buzgalin A.V. Al'terglobalizm kak fenomen sovremennogo mira / A.V.Buzgalin // Polis., – 2003. – №2.
19. Gejts B. Biznes so skorost'ju mysli / B.Gejts. – M., – 2001.
20. Globalizacija soprotivlenija. Bor'ba v mire / Pod red. S.Amina i F.Utara. – M.,- 2004.
21. Deljagin M.G. Mirovoj krizis: Obshhaja teorija globalizacii / M.G.Deljagin. – M., – 2003.
22. Doklad o mirovyh investicijah 2013: «Global'nye proizvodstvennye sistemy: investicii i torgovlja v interesah razvitija»: [Elektronij resurs] / Konferencija organizacii ob#edinennyh nacij po torgovle i razvitiju JuNKTAD. – N'ju-Jork i Zheneva, 2013. – 52s. – Rezhim dostupu: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013overview_ru.pdf
23. Inozemcev V. Bremja belogo cheloveka / V.Inozemcev // Nezavisimaja gazeta. – 2003. – 25 nojabrja.
24. Kosolapov N.N. Globalizacija: sushhnostnye i mezhdunarodno-politicheskie aspekty / N.N. Kosolapov // Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija. – 2001. – №3.
25. Levin I.B. Globalizacija i demokratija / I.B. Levin // Polis, – 2003. – №2.
26. Mirovaja jekonomicheskaja situacija.: Zheneva, JuNKTAD, – 2004.
27. Movsesjan A.G. Transnacionalizacija v mirovoj jekonomike / A.G.Movsesjan. – M.,- 2001.
28. Morita A. «Sdelano v Japonii» / A.Morita. – M., – 1991.
29. Rokfeller D. Bankir v XX veke. Memuary / D.Rokfeller. – M.,- 2003.
30. Sovremennye mezhdunarodnye otnoshenija. Uchebnik / Pod. red. A.V. Torkunova. – M.: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), – 2000.
31. Soros Dzh. O globalizacii / Dzh.Soros. – M., – 2004.
32. Tjetcher M. Iskusstvo upravlenija gosudarstvom / M.Tetcher. – M., – 2003.
33. Utkin A.I. Amerikanskaja imperija / A.Utkin. – M., – 2003.
34. Fisher G. Globalizacija mirohoz'jajstvennyh svjazej / G.Fisher. – M.,- 2003.
35. Hasbulatov P.I. Mirovaja jekonomika / R. Hazbulatov. – T.I. M., 2001.
36. Held D. i dr. Global'nye transformacii: Politika, jekonomika, kul'tura / D.Held. – M., – 2004.
37. Shherbinina N.G. Teorii politicheskogo liderstva / N.G.Shherbinina. – M., – 2004.
38. Jakokka Li. Kar'era menedzhera / Li Jakokka. – Mn., – 2002.

* * *

УДК 94(4/7):323.2»XIX»

Слюсаренко І.Ю., кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Київський славистичний університет (Україна, Київ), valiryna@yandex.ru

Вплив зовнішньополітичного чинника на реставрацію монархій Бурбонів та Бонапартів у Франції у XIX столітті

Розгляд значення зовнішньополітичного чинника під час реставрації монархії у Франції відбувається на прикладі відновлення династії Бурбонів 1814 і 1815 років та Бонапартів 1852 року у Франції. Визначено, що даний чинник був визначальний під час реставрації Бурбонів 1814 та 1815 років та мав другорядний характер під час реставрації другої імперії у Франції.

Ключові слова: зовнішньополітичне втручання, реставрація монархії, Бурбони, Бонапарти.

Slusarenko I.Yu., Ph.D. in History, Associate Professor of International Relations, Kyiv Slavonic University (Ukraine, Kiev), valiryna@yandex.ru

Influence of foreign factors on the restoration monarchy of the Bourbon and Bonaparte in France in the XIX century

Through a combination of research methodology history of international relations and political science, we intend to investigate the effect of foreign factors on the restoration of the Bourbon monarchy in 1814 and 1815 and the Bonapartes in 1852 in France.

The decisive factor in the development of restoration of the Bourbons in 1814 and 1815 in France was the foreign factor, on the one hand, expressed the desire of leading the monarchical powers of Europe to promote the restoration of the monarchical form of government, and, on the other hand, caused such a thing as a second restoration of the Bourbons, which through general lack of internal social and political base of support would not take place.

During the restoration of the Bonapartes the dynasty in 1852 in France, factors compared to domestic policy played a minor role, and the spread of liberal and socialist ideas in Europe contributed to the favorable foreign conditions of formation of the Second Empire of Napoleon Bonaparte.

Keywords: Foreign intervention, restoration of the monarchy, the Bourbons, the Bonapartes.

Слюсаренко І.Ю., кандидат історических наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Київський славистический університет (Україна, Киев), valiryna@yandex.ru

Влияние внешнеполитического фактора на реставрацию монархии Бурбонов и Бонапартво во Франции в XIX веке

Рассмотрение значения внешнеполитического фактора во время реставрации монархии во Франции основано на примере восстановления династий Бурбонов в 1814 и 1815 годах и Бонапартво 1852 года во Франции. Определено, что данный фактор был определяющим при реставрации Бурбонов 1814 и 1815 и имел второстепенное значение во время реставрации Второй империи во Франции.

Ключевые слова: внешнеполитическое вмешательство, реставрация монархии, Бурбоны, Бонапарты.

Вагомими гравцями в процесах реставрації монархій є зовнішньополітичні актори, які здатні прямо або опосередковано визначати як внутрішню, так і зовнішню політику країни. Автор у статті прагне показати роль зовнішньополітичних гравців на прикладі відновлення монархій у Франції. Феномен впливу зовнішньополітичних акторів на державотворчі процеси є надзвичайно актуальним на сьогодні, тому дослідження даної проблематики дозволить зробити важливі висновки і для сучасних міжнародних відносин.

Дослідженням проблеми реставрації монархії Бурбонів 1814/1815 років та Бонапартів займалися, в контексті династичної історії Європи та Франції, передусім дослідники XIX століття. Так, серед європейських істориків позаминулого століття відзначимо Л.Грегуара [1;2], М.Ринга [13], Ч.Файфа, а серед російських – Т.Богдановича та М.Кареева [7;8]. В радянській історіографії увагу до реставрації Бурбонів у Франції приділив Є.Тарле [15], досліджуючи біографію князя Талейрана. Реакцію англійського суспільства на відновлення монархії Бурбонів дослідив А.В. Дубровський [3], а ставлення Англії до перевороту Людовіка-Наполеона Бонапарта – А.Є. Хуторецький. В сучасній російській історіографії проблема реставрації монархії у Франції опосередковано розглядається в працях В.Ревуненкова [11], О.Ревякіна [12], П.Черкасова. Проте, у вказаних історіографічних джерелах приділено, на наш погляд, недостатньо уваги щодо ролі зовнішньополітичного чинника саме в реставраційних процесах у Франції.

Завдяки поєднанню методології дослідження історії міжнародних відносин та політології ми ставимо за мету дослідити вплив зовнішньополітичного чинника на реставрацію монархії Бурбонів 1814 і 1815 років та Бонапартів 1852 року у Франції. Розгляд даної проблеми проведемо, зосередивши увагу на процесі постання, співвідношенні впливу внутрішніх та зовнішніх чинників в процесі відновлення монархічної форми правління спочатку в ході реставрації монархії Бурбонів 1814 та 1815 років, а потім розглянемо відновлення Другої імперії у Франції 1852 року.

Першим явищем реставрації монархії у Франції стало відновлення на французькому престолі династії Бурбонів у 1814 та 1815 роках.

Наслідком агресивної зовнішньої політики французького імператора Наполеона I стало згуртування проти Першої Імперії провідних монархічних держав Європи в Шосту антифранцузьку коаліцію (Великобританія, Австрія, Прусія, Росія). Основною метою даної коаліції стало усунення від влади у Франції Наполеона I Бонапарта. Союзники по Антифранцузькій коаліції одностайно схилилися до відновлення монархії у Франції, але стосовно кандидатури монарха ситуація не була такою однозначною [7, с.393], оскільки існувало декілька альтернативних кандидатів.

Цар Олександр I Романов серед ймовірних кандидатів на французький трон розглядав два варіанти: регентство Марії-Луїзи під час правління сина Наполеона I [7, с.136; 15, с.50], або зведення на трон короля Швеції Ж.-Б. Бернадотта (1763–1844) [14, с.279]. Англія, на противагу, наполягала на поверненні на трон представника легітимної династії Бурбонів, графа Людовіка Станіслава Ксав'є Прованського (1755–1824), який в еміграції був проголошений Людовіком XVIII. Однак Ш.-М. Талейрану (1754–1838) вдалося переконати Олександра I у нагальній необхідності реставрації у Франції саме легітимної династії, яка вела своє походження від Людовіка Святого та відновленні на троні рідного брата страченого Людовіка XVI [4, с.38–39].

Механізм реставрації Бурбонів було реалізовано через єдиний чинний загальнофранцузький законодавчий орган – Сенат, який 1 квітня 1814 року затвердив сформований тимчасовий уряд на чолі з князем Талейраном. Сенат вже 2 квітня проголосив про усунення від влади Наполеона I Бонапарта, а ще через чотири дні – 6 квітня вища законодавча інстанція Франції запросила на трон Людовіка XVIII Бурбона та виробила проект конституції, на вірність якій мав присягнути монарх [4, с.39]. Водночас під силою тиску монархічних держав Європи Наполеон I Бонапарт 6 квітня 1814 року зрікся влади та своїх прав на французький престол від свого імені та від імені своїх нащадків [11, с.151], що на певний час усунуло від влади альтернативну монархічну форму правління. А вже 2 травня 1814 року до Франції повернувся новий монарх зі старої династії – Людовік XVIII, який в Сент-Уані підписав заяву, в якій зобов'язувався дарувати французам Хартію [1, с.28; 7, с.387]. Дарована французам Конституційна Хартія встановила конституційну представницьку монархію, але проголосила, що королівська влада має божественне походження [8, с.386], а особа короля – священна та недоторкана [8, с.387].

Після реставрації, Францією було підписано мирний договір з державами Шостої антифранцузької коаліції. Умови Паризького мирного договору 1814 року, повернули Францію до кордонів 1792 року і засвідчили той факт, що союзники були зацікавлені в стабільній внутрішньополітичній ситуації в країні та миролюбній зовнішній політиці, яка б дозволила їй стати складовою системи балансу сил в міжнародних відносинах на європейському континенті. Про формування системи міжнародних відносин на основі концепції балансу сил свідчить угода, яку з Францією підписали Австрія та Великобританія вже 3 січня 1815 року під час Віденського конгресу, яка була спрямована проти Росії та Пруссії, позиції яких посилювалися після усунення Наполеона I Бонапарта.

Але щодо династії Бурбонів в самій Франції у зв'язку з відсутністю єдиної спільної стратегії розбудови монархії та через намагання дворян-емігрантів відновити до революційну модель розвитку сформувалася опозиція, яка й сприяла тимчасовому приходу до влади Наполеона I Бонапарта у березні 1815 року (так звані «Сто днів»).

Знову повторно реставрувати династію Бурбонів у Франції вдалося в результаті дій Сьомої антифранцузької коаліції (у її складі: Росія, Великобританія, Швеція, Прусія, Австрія, Іспанія та Португалія), яка знову усунула після битви при Ватерлоо в липні 1815 року з французького трону Наполеона I Бонапарта [7, с.400]. Але умови мирного договору укладеного 1815 року в Парижі з державами Сьомої антифранцузької коаліції значно відрізнялися від підписаних роком раніше. Франція не лише територіально обмежувалася до кордонів 1790 року, мала виплатити за п'ять років контрибуцію в 700 млн. франків, а ще й до сплати зобов'язувалася утримувати на власній території 150 тис. армію держав членів коаліції. Країна опинялася в оточенні буферних держав, які мали вберегти решту Європи не лише від агресивних дій з боку Франції, але й від поширення небезпечних ідей лібералізму та соціалізму, які піддажували європейську систему вибудовану на «принципі легітимізму».

Країни-переможниці втручалися і у внутрішню політику Бурбонів. Так, саме за наполяганням царя Олександра I французький король у вересні 1815 року призначив керівником уряду замість князя Талейрана герцога Армана де Рішельє [17, с.316], а Росія спільно з Великобританією наполягла на необхідності розпуску у вересні 1816 року Людовіком XVIII «незрівнянної» палати у зв'язку з діяльністю радикальних роялістів у її складі [3, с.237].

Вже 1818 року на Аахенському конгресі, за підтримки Австрії та Росії, Франція стала повноправним учасником Священного союзу, утвореного 1815 року. Вхідження країни до його лав мало, не лише сприяти зміцненню при владі у Франції династії Бурбонів, а й «принципу легітимізму» на якому базувалася новий порядок у Європі. Франція стала повноправною учасницею європейської системи міжнародних відносин.

Таким чином, вирішальним чинником у становленні реставрації Бурбонів у Франції став зовнішньополітичний чинник, який з одного боку, спричинив таке явище як повторну реставрацію Бурбонів, яка через відсутність широкої внутрішньої соціальної та політичної підтримки не відбулася б, а з іншого боку сприяв завдяки реалізації «принципу легітимізму», входженню Франції до «європейського концерту націй».

Хронологічно наступним явищем реставрації у Франції було постання Другої Імперії Бонапартів (1852–1870). Саме відновлення Імперії Бонапартів стало можливим у зв'язку з кризою Другої республіки, яка виникла, з одного боку, через бажання другого президента Другої республіки – Людовіка-Наполеона Бонапарта (1808–1873), відродити на троні Франції власну династію, а з іншого боку, через неспроможність основних політичних сил республіки виробити єдину чітку лінію державного розвитку. Людовік-Наполеон Бонапарт розумів, що розстановка сил склалася на його користь, і, перебуваючи на посаді президента республіки, почав раціонально готувати ґрунт для відновлення Імперії. Значна політична централізація Франції, яка посилювалася завдяки реформам Наполеона I, дала можливість Людовіку-Наполеону контролювати місцеву владу від префектів до сільської поліції, а республіканська конституція 1848 року надала у цілковите розпорядження президента та військового міністра армію [8, с.607]. Людовіку-Наполеону Бонапарту вдалося шляхом раціонально прорахованих поетапних дій за допомогою військового перевороту, та із врахуванням сприятливої своєї протиріччями зовнішньополітичної ситуації у Європі реставрувати Другу Імперію у Франції.

Приводом для перевороту став конфлікт між Національними Зборами та президентом стосовно введення загальнонародного голосування, яке було фактично відмінено згідно із законом від 31 травня 1850 року [10, с.428].

Закон про вибори суттєво обмежив коло виборців, що призвело до масового незадоволення французів та стало поштовхом для реалізації державного перевороту 2 грудня 1851 року.

З метою продовження монархічних традицій Першої Імперії Людовік Наполеон Бонапарт спланував державний переворот на 2 грудня 1851 року, тобто на річницю коронації Наполеона I (2 грудня 1804 року) та Аустерлицької битви (2 грудня 1805 року). Це свідчило про наслідування новим імператором політики дядька з ціллю поглиблення династичних традицій Бонапартів.

Людовік Наполеон вже мав досвід проведення двох невдалих спроб відновлення Імперії ще під час правління Людовіка-Філіпа Орлеанського. Тому переворот був ним ретельно організований та реалізований згідно з наміченим планом. 800 відданих поліцейських заарештували 16 депутатів та 62 інші небезпечні особи, серед яких і чотири пропарламентські генерали та п'ять депутатів соціалістичної опозиції [2, с.397]. Паралельно було захоплено і національну типографію, яка вже до ранку 2 грудня надрукувала прокламації президента республіки до народу та армії [13, с.71], у котрих проголошувалося про розпуск Національних зборів та відновлення загального права голосу.

Вже 2 грудня 1851 року був створений новий пропрезидентський уряд. Спроби опозиції організувати опір протягом перших днів грудня 1851 року не принесли успіху, а за наказом президента в Парижі та в усіх департаментах Франції відбулися арешти прихильників ліберальної республіки. Загалом заарештували понад 26 тис. осіб [8, с.614], що призвело до ослаблення прихильників ліберальної ідеї розвитку республіки та збільшило шанси Людовіка-Наполеона трансформувати Другу республіку в Другу Імперію.

Переворот 2 грудня став основним, але першим кроком на шляху до проголошення Імперії. Постала необхідність легітимізувати переворот в очах французького суспільства та міжнародної громадськості, що і було зроблено традиційним і для Першої Імперії Бонапартів методом – загальнонародним плебісцитом. Французький народ 7,5 мільйонами голосів [8, с.615] на загальнонародному плебісциті 20–21 грудня 1851 року надав політичним результатам перевороту легітимності, що дало змогу Людовіку-Наполеону продовжити планомірне перетворення республіки в імперію. 14 січня 1852 року проголошена нова конституція, яка фактично була скопійована з конституції Першої Імперії Наполеона I Бонапарта та вводила посаду принца-президента, що стало ще одним свідченням прагнення Людовіка-Наполеона Бонапарта до зміни у майбутньому форми правління Франції.

Разом з тим, Франція завжди була одним з головних зовнішньополітичних гравців та активно впливала на політику в Європі. Тому провідні монархічні держави були зацікавлені у приході до влади у Франції консервативних сил [16, с.170], які б обмежили розповсюдження ліберальних республіканських ідей, що активно почали поширюватися під час революційних подій у Європі в 1848–1849 роках. Загалом, у Європі позитивно сприйняли переворот Людовіка-Наполеона Бонапарта, який встановив авторитарний режим у Франції, і цим обмежив просування ідей, небезпечних для стабільності у Європі [6, с.432]. Так, Цар Микола I, коли отримав офіційну інформацію про переворот у Франції 11 грудня 1851 року, був просто в захваті від таких новин [6, с.432].

Приводом для юридичного оформлення Другої Імперії стали величезні маніфестації за її відновлення. З цією метою, 17 жовтня 1852 року проголошувалося про необхідність порадитися з даного питання з Сенатом. На 4 листопада оголосили про скликання Сенату, якому в перший день зібрання було запропоновано від імені принца-президента відновити імперський титул.

7 листопада 1852 року Сенат проголосив про відновлення імператорського титулу для Людовіка-Наполеона під іменем Наполеона III, але народ за допомогою плебісциту мав виразити свій погляд на пропозицію відновлен-

ня імператорської гідності в особі Людовіка-Наполеона Бонапарта, з успадкуванням трону по прямій лінії його нащадками.

21–22 листопада 1852 року відбувся наступний плебісцит, на якому народ Франції понад 7,8 мільйонами голосів [5, с.41] надав право принцу-президенту в особі Людовіка-Наполеона стати імператором Франції.

В першу річницю перевороту 1851 року – 2 грудня 1852 року було оголошено про відновлення Імперії у Франції, і на трон повернулася династія Бонапартів у особі Наполеона III (1852–1870).

Важливим було питання визнання нової імперії провідними монархічними державами Європи – Великобританією, Прусією, Австрією та Росією. Адже згідно з положеннями Віденського конгресу від 1815 року, династія Бонапартів не мала права займати трон Франції, тобто виникла проблема династичної легітимності Наполеона III. Монархи Європи ставилися до прав Людовіка-Наполеона на трон Франції з певним скептицизмом та не вважали його цілком рівним собі, що яскраво виразилося у відмовах під час пошуків нареченої серед правлячих європейських династій та колізії довкола офіційного звернення.

Імператору не вдалося добитися руки принцеси ані з династії Гогенцоллернів, ані з династії Вази. Після цих відмов Наполеон III вирішив одружитися за покликом серця, і 30 січня 1854 року взяв шлюб з представницею некоролівського іспанського роду Марією-Євгенією Рохас де Монтіхо-і-Переранда, графинею де Мора (1826–1920), – донькою іспанського графа Мануеля де Монтіхо [12, с.537].

Так, після проголошення Другої імперії у Франції монархи Прусії та Австрії вважали за необхідне звертатися до Наполеона III «Государе та любий друже» замість офіційно вживаного між європейськими коронованими особами звернення «Государе та любий брате». Імператор Микола I Романов ставився до нового французького імператора з недовірою та навіть певною зневагою та не бажав визнавати також і титул Людовіка-Наполеона, як Наполеона III [6, с.432]. Цим європейські монархи визнали б, що після Наполеона I законно правив його син Наполеон II (1811–1832), а Бурбони в особі Людовіка XVIII та Карла X незаконно займали французький трон протягом 1814/1815–1830 років. З огляду на ці обставини, попередньо пропонувалося вживати титул «імператор Людовік-Наполеон» [6, с.433]. Посол Австрії барон Хюбнер зазначав, що це відчуття нерівності, яке демонстрували старі континентальні двори, боляче вражало нового імператора Франції [9, с.92].

Однак, Прусія та Австрія все ж визнали Людовіка-Наполеона Бонапарта з титулом «Наполеон III», і почали застосовувати формулу звернення «Государ та любий брате», з чим врешті решт змушений був змиритися Микола I [6, с.432], адже поширення ліберальних ідей у Європі було більшою загрозою ніж проблеми династичної легітимності Бонапартів. Це рішення про позбавлення нащадків Наполеона I Бонапарта трону протрималося чинним протягом тридцяти семи років, і було скасоване міжнародною угодою від 3 грудня 1852 року, коли Великобританія, Австрія, Прусія та Росія підписали постфактум секретний протокол, згідно з яким вони визнали Людовіка-Наполеона Бонапарта імператором Франції. Відновлення Другої Імперії у Франції стало dokonаним фактом.

Таким чином, під час реставрації Бурбонів 1814 та 1815 років зовнішньополітичний чинник відіграв основну роль. Необхідно також наголосити саме на повторності реставрації, а не на загальноновизнаній в історіографії думці про другу французьку реставрацію Бурбонів 1815 року, адже династичні, зовнішньополітичні, соціальні та політичні руйнівні сили реставрації в обох випадках були ідентичними – прямий зовнішньополітичний диктат. В ході відновлення імперії Бонапартів 1852 року зовнішньополітичний чинник у порівнянні з внутрішньополітичним, відіграв значно меншу роль. Під страхом поширення ліберальних та соціалістичних ідей монархічним державам Європи довелося пожертвувати «принципом легітимнос-

ті» і змиритися реставрацією династії Бонапартів на троні Франції.

Список використаних джерел

1. Грегуар Л. История Франции в XIX веке. В 3-х томах / Под ред. И.В. Лучицкого / Перевод с фр. М.В. Лучицкой. – М., 1893. – Т.1. – 612 с.
2. Грегуар Л. История Франции в XIX веке. В 3-х томах / Под ред. И.В. Лучицкого / Перевод с фр. М.В. Лучицкой. – М., 1896. – Т.3. – 698 с.
3. Дубровский А.В. Английское буржуазное общественное мнение и реставрация Бурбонов во Франции (1813–1816 гг.) / А.В. Дубровский // Проблемы британской истории. 1980. – М.: «Наука», 1980. – С.227–239.
4. Записки Буриенна / Перев. с фр. С. де Шаплетта. В X частях. – СПб., 1836. – Ч.Х. – 404 с.
5. История XIX века: Пер. с фр. / Под ред. Лависса, Рамбо. – 2-е изд., доп. и испр. / Под ред. Е.В. Тарле. В. 8 т. – ОГИЗ. – М., 1938. – Т.3. – 631 с.
6. История дипломатии / Под ред. В.П. Потемкина. В 2 т. – ОГИЗ. – М.–Л., 1945. – Т.1. – 566 с.
7. Кареев Н.И. История Западной Европы в Новое время / Н.И. Кареев. – В 6 томах. – СПб., Типография М.М. Стасюлевича, 1893. – Т.II. – 622 с.
8. Кареев Н.И. История Западной Европы в Новое время / Н.И. Кареев. – В 6 томах. – СПб., Типография М.М. Стасюлевича, 1894. – Т.IV. – 645 с.
9. Киссинджер Г. Дипломатия / Генри Киссинджер: Пер. с англ. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
10. Нова історія в документах та матеріалах / За редакцією Н. М. Лукіна і В.М. Даліна. – К., 1935. – Вип.1. Державне соціально-економічне видавництво України. – 440 с.
11. Ревуненков В.Г. Взлет и падение Наполеона Бонапарта / В.Г. Ревуненков. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001. – 168 с.
12. Ревякин А.В. Франция. Династии Бурбонов, Орлеанов, Бонапартов (с 1789). / А.В. Ревякин // Монархи Европы: судьбы династий / ред. Сост. Н.В. Попов. – М.: ТЕРРА, 1997. – 624 с.
13. Ринг М. Людовик Наполеон Бонапарт перед судом истории / М.Ринг. – СПб., 1871. – 157 с.
14. Талейран Ш–М. Мемуары / Шарль–Морис Талерьян. – Екатеринбург: Изд–во Уральского ун–та, 1997. – 416 с.

15. Тарле Е. Талейран / Евгений Тарле // Талейран. Мемуары. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1997. – С.9–76.

References

1. Greguar L. Istoria Francii v XIX veke. V 3 tomakh / Pod red. I.V. Luchickogo / M.V. Luchickoy. – M., 1893. – T.1. – 612 s.
2. Greguar L. Istoria Francii v XIX veke. V 3 tomakh / Pod red. I.V. Luchickogo / M.V. Luchickoy. – M., 1896. – T.3. – 698 s.
3. Dubrovskiy A.V. Angliyskoe burzhuaznoe obschestvennoe mnenie i restavracia Burbonov vo Francii (1813–1816gg.) / A.V. Dubrovskiy // Problemy britanskoy istorii. 1980. – M.: «Nauka», 1980. – S.227–239.
4. Zapiski Burienna / Perv. S fr. S. De Shapaleta. V 10 chastiakh. – Spb., 1836. – C.X. – 404 s.
5. Istiria XIX veka: Per. S fr. / Pod red. Lavissa, Rambo. – 2-e izd., dop. I ispr. / Pod red. E.V. Tarle. V 8 t. – OGIZ. – M., 1938. – T.3. – 631 s.
6. Istiria diplomatii / Pod red. V.P. Potemkina. V 2 t. –OGIZ. – M.–L., 1945. – T.I. – 566 s.
7. Kareev N.I. Istoria Zapadnoi Evropy v Novoe vremia / N.I. Kareev – V 6 tomach. – Spb., Tipografia M.M. Stasulevicha, 1893. – T.II. – 622 s.
8. Kareev N.I. Istoria Zapadnoi Evropy v Novoe vremia / N.I. Kareev – V 6 tomach. – Spb., Tipografia M.M. Stasulevicha, 1894. – T.IV. – 645 s.
9. Kissinger G. Diplomatia / Genri Kissinger: Per. S angl. – M.: Ladomyr, 1997. – 848 s.
10. Nova istoria v dokumentach ta materialach / Za redakcieu N.M. Lukina i V.M. Dalina. – K., 1935. – Vyp.1. Derzhavne socialno-ekonomichne vydavnyctvo Ukrainy. – 440 s.
11. Revunenkov V.G. Vzlet I padenie Napoleona Bonaparta / V.G. Revunenkov. – Spb.: Izdatelstvo Sankt–Peterburgskogo universiteta, 2001. – 186 s.
12. Reviakin A.V. Fransiya. Dinastii Burbonov, Orleanov, Bonapartov (s 1789) / A.V. Reviakin // Monarchi Evropy: sudby dinastiy / red. sost. N.V. Popov. – M.: TERRA, 1997. – 624 s.
13. Ring M. Ludovik Napoleon Bonapart pered sudom istorii / M.Ring. – Spb., 1871 – 157 s.
14. Taleryan Sh–M. Memuary / Charl–Moris Taleryan. – Ekaterinburg: Izd–vo Uralskogo yn–ta, 1997. – 416 s.
15. Tarle E. Taleryan / Evgeniy Tarle // Taleryan. Memuary. – Izd–vo Uralskogo yn–ta, 1997. – S.9–76.

* * *